

УДК 80
ББК 81.2-4

**ЧАНД МУЛОҲИЗА
ДАР БОРАИ ИСТИЛОҲИ
“ИҶТИМОИГАРДОНӢ”**

**НЕКОТОРЫЕ
СООБРАЖЕНИЯ О ТЕРМИНЕ
“СОЦИАЛИЗАЦИЯ”**

**SOME CONSIDERATIONS
ON THE TERM
“SOCIALIZATION”**

**Шокиров Туграл Сирочович, д-р илмҳои
филол., профессори кафедраи забони
тоҷикии ДДҲБСТ (Тоҷикистон, Хучанд)**

**Шокиров Туграл Сирочович, д-р филол.
наук, профессор кафедраи таджикского
языка ТГУПБП (Таджикистан, Худжанд)**

**Shokirov Tugral Sirojevich, Dr. of Philology,
Professor of the Tajik Language department
under TSUBLP, (Tajikistan, Khujand),
E-MAIL: shokirov1953@mail.ru**

Калидвожаҳо: *истилоҳоти байнисоҳавӣ, истилоҳосозӣ, истилоҳи “иҷтимоигардонӣ,” вариантҳои истилоҳ, маънои истилоҳот, тарҷумаи истилоҳот*

Истилоҳи “иҷтимоигардонӣ” (“социализация”) ва вариантҳои он ба риштаи таҳлил кашида, дар бораи тарҷумаи истифодаи истилоҳот изҳори ақида шудааст. Зикр гардидааст, ки истилоҳот аз қадимулайём яке аз воҳидҳои асосии лексикаи забон буда, ба инкишофи таърихӣ ва такмили он саҳми вижа мегузоранд. Истилоҳоти байнисоҳавӣ чун омилҳои гановати забон ва истифодаи онҳо аз нуқтаи назари пайдоиш, маъно ва ҳаҷм дороти аҳамияти махсус дорад. Зарурати муносибати ҷиддӣ ва босалоҳияти мутахассисон ба истифодаи лексикаи махсус ба мақсади нигоҳ доштани мутабиқати шифоҳӣ (вербалӣ), соҳавӣ ва илмӣ таҳқиқ шудааст. Дар акси ҳол истилоҳот якмаъноияширо аз даст дода сермаъноӣ касб мекунад ва дар натиҷаи духӯрагӣ нофаҳмо мешавад ва таъинотиашро иҷро карда наметавонад.

Ключевые слова: *межотраслевые термины, терминообразование, термин «социализация», варианты термина, значение терминов, перевод термина*

Представлен анализ термина «социализация» и его вариантов, выражаются конкретные взгляды на перевод и использование терминов. Отмечено, что термины издревле являются одними из основных лексических единиц языка и вносят особый вклад в его историческое развитие и совершенствование. Особенно большое значение имеют межотраслевые термины как фактор богатства языка и их использование с точки зрения происхождения, значения, объема. Подчеркивается необходимость серьезного и осознанного подхода специалистов к использованию специальной лексики с целью сохранения её вербальной, отраслевой и научной идентичности, иначе термин, утратив однозначность, приобретает многозначность и допускает разночтения, поэтому становится непонятным, неприемлемым и не может выполнять своё назначение.

Key words: *interbranches terms, term-building, the term “socialization”, variants of a term, meaning of terms, translation of terms*

The author of the article presents an analysis of the term “socialization” and its variants, concrete viewpoints concerned with the usage of special words. It is marked that terms were ones of the main lexical units of language since ancient times and they make their own contribution into their historic development and improvement. Of especially great importance are

interbranches terms as a factor of richness of language and level of its usage under the angle of origin, meaning, volume. The author underscores a necessity of grave and conscientious approach of specialists to the use of special lexicon with the aim of preserving its verbal, branch and scientific identity; to say it otherwise, when a term having lost its monosemanticity acquires polysemy and admits different interpretations it becomes non-understandable, non-acceptable and unable of performing its designation.

Илм бояд доимо баробари чома пеш равад ва улуми чомашиносӣ бояд рушди чомааро пешгӯй кунад. Аз ин ҷост, ки барои иҷрои чунин рисолат он аз чома барвақттар ба оянда вуруд гардида, роҳи инкишофро мунаввар бояд гардонад. Бесабаб нест, аз замонҳои қадим иҷтимоиёт чун маҳаку қутбнамои рушди давлату чома эътироф гардидааст. Баҳри ифодаи бақои манзалати худ иҷтимоиёт аз роҳу воситаҳои гуногун истифода мебарад, ки истилоҳот ба қорбасти онҳо аз ҳамин ҷумла мебошад. Дар ҳар даври замон истилоҳоти тамоми соҳа, аз ҷумла иҷтимоиёт, дар рушду такомул буда, гарави пешравӣ маҳсуб меёбад, зеро вобаста аз авомили айниву зеҳнӣ истилоҳот низ тағйири маънову шакл менамояд, ки ин амри воқеист. Аммо яке аз муҳимтарин вазифаи қоршиносони ҳар як соҳа, аз ҷумла улуми чомашиносӣ, қорқарди истилоҳоти амиқу илман дақиқи соҳа мебошад. Маҳз истилоҳот ва истифодаи дурусти онҳо омилҳои асосии ифодаи мафҳумоти илмӣ маҳсуб меёбанд.

Истилоҳот дар забон бо роҳу усули **вандбандӣ, маънодигарқунӣ, калимасозӣ, иборабандӣ, иқтибосқирӣ ва ихтисоршавӣ** ба вуҷуд меоянд ва маъмултаринаш калимасозиву вандбандӣ мебошад [12, с.48].

Мусаллам аст, ки истилоҳот аз лиҳози қормади забонӣ, доираву дараҷаи истеъмол, сохтору маъно гуногун буда, танҳо дар сурати ақсари истилоҳотро ташқил додани истилоҳоти аслии ҳар як забон луғоти маҳсули он қанбаи миллӣ пайдо қарда метавонад. Ҳамчунин забонеро наметавон дарёфт, ки танҳо аз ҳисоби вожаҳои миллӣ тарқибӣ луғавиашро қаномандӣ баҳшида бошад ва забони тоҷикӣ истисно нест.

Бо расидан ба истиқлолияти сиёсӣ ва қабули Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи забони давлатии Қумҳурии Тоҷикистон” раванди миллигардонии истилоҳоти илмӣ низ хеле рушд пайдо намуд. Дар натиҷа тайи муддати ниҳоят кӯтоҳ шумораи зиёди калимаву истилоҳоти русиву байналмилалӣ бо муодилҳои арабиву қорсӣ, асли иваз қарда шуданд ё бархе бо роҳи калимасозӣ ба қор дароманд. Қунин вазъ дар соҳаи фалсафа, сиёсатшиносӣ ва иҷтимоиёт низ ба мушоҳида расид.

Бояд қайд қард, ки дар тамоми соҳаи илму ҳаёт давраи гузариши истилоҳоқарӣ ва илмӣ гардонидани забони тоҷикӣ аён аст. Фаромӯш набояд қард, ки ҳар соҳа вежақҳои худро дорад. Масалан, дар соҳаи фалсафа, иқтисодиёт, сиёсатшиносӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ зарур нест, ки ҳамаи истилоҳот қаросар миллӣ қарда шаванд, зеро тақозои соҳа қунин аст. Вале аз ин суиистифода низ савоб нест. Аз ин ҷост, ки дар ин соҳа тақозуни истилоҳот зарур аст, аммо ин роҳи расидан ба ҳадақро душвору муракқаб ва муносибати қоршиносонро муқталиф гардонидаст. Қунин муносибат боиси нобасомонии қорбаст ва бенизомии истеъмоли истилоҳот шудааст. Ҳоло бархе аз истилоҳот аз ду то панҷ муқодифу муодил ва гуна доранд, ки яке аз онҳо калимаи русиву байналмилалии “**сотсиализатсия**” мебошад.

Аслан истилоҳи маққур қун шумораи зиёди истилоҳоти илмӣ аз даврони шӯравӣ мерос мондааст. Дар он давра қорқурди қунин калима душворие надошт, зеро маъмулан

чунин вожаҳо бидуни тағйирот мавриди истифода қабул мегардиданд ва қариб касе ба ҷанбаи миллии он аҳамияте намерод, чунки шиор "интернатионализм" буд.

Ба илм калимаи мазкур тавассути соҳаи иқтисодиёт ворид гашта, доираи истеъмолашро васеъ кардааст.

Социализация дар сарчашмаҳои русӣ 31 таъриф дорад [16]. Аммо ҳама бар онанд, ки ин истилоҳ дар забони англисӣ аз калимаи латинии *socialis* (ичтимоъ) гирифта шуда, чун исми амал дар шакли англисии *socialization* (социализация) интишор ёфтааст. Он раванди амалиёти азхудкунии маҷмӯи барномаҳои фаъолият ва рафтори хоси анъанаи фарҳангии муайян, инчунин раванди аз ҷониби фард аз худ намудани дониш, арзишҳо ва меъёрхоест, ки саъю кӯшиш ва майлу рағбати фард, гурӯҳ ё ҷомеаро ифода менамояд. Он падидаест, ки дар соҳаҳои фалсафа, сотсиология (ичтимоиёт), психология, педагогика, таърих ва этнография омӯхта мешавад [16].

Дар забони тоҷикӣ мутобикан **ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ ва ҷомеашавӣ, иҷтимоишавӣ** баргардон шудааст. Дар "Русско-таджикский словарь"-и нашри соли 1949 ин вожа чунин тарҷума шудааст: «Социализация эк., полит. Социализация (умумикунӣ, мулки ҷамъиятӣ, социалистикунӣ)» [3, с.792]. Мураттибони "Русско-таджикский словарь"-и нашри соли 1985 ин калимаро бидуни ягон шарҳу эзоҳ ва тарҷума ҷой додаанд; «Социализация-социализация» [4, с.1050].

Метавон гуфт, ки ин калима ҳанӯз аз ҳамон замонҳо муодили саҳеҳи тоҷикиашро наёфта будааст.

Дар сиёсатшиносӣ иқтисодиёти муосир **сотсиализатсия** яке аз муҳимтарин истилоҳот маҳсуб ёфта, бо гунаҳои **сотсиаликунонӣ, иҷтимоикунонӣ, иҷтимоисозӣ, иҷтимоишавӣ, иҷтимоигардонӣ, иҷтимоигароӣ, ҷомеагароӣ, ҷомеапазирӣ** ифода меёбад ва яқинан ҷавобгӯи талабот нест. Албатта, дар назари аввал ҳамаи инҳо наздикмаъноанд, вале маълум аст, ки яке аз асоситарин талаботи истилоҳот маҳз **якмаънову якгун** будани он аст. Дорой муродифу муодил будани истилоҳот ин қасрати он аст. Вале тавре, ки аз калимаҳои боло мебинем, як истилоҳи байналмилалӣ бо 7 вожаи тоҷикӣ ифода карда мешавад ва ин хилофи талаботи истилоҳсозист. Умумияти ин калимаҳо дар он аст, ки дар ҳамашон калимаи **ичтимоӣ** ҷузъи асосӣ мебошад. Ҷузъи дуҷуми онҳо боиси гуногуншавии истилоҳ гаштааст.

Аслан **ичтимоъ** муодили арабии вожаи "**социаль**"-и байналмилалӣ аст. Аз ин калима ду мафҳуми дигар **социальная** (сотсиалӣ-ичтимоӣ) ва **социализация** (социализатсия – сотсиализатсия, иҷтимоишавӣ) ба вучуд омадааст.

Калимаи **ичтимоъ** дар "Фарҳанги забони тоҷикӣ" танҳо чун "**ҷамъ шудан, гирд ва фароҳам омадан**" [7, қ.2, с. 522] маънидод шудааст.

Мураттибони "Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ" бар зами тафсири боло маъниҳои дигар илова намуда, бо маъниҳои бештар тафсир додаанд: **Иҷтимоъ "1. гирд омадан, ҷамъ шудани одамон барои иҷрои коре. 2. гурӯҳи ҷамъомадагон, дастаи гирдихамомадаи одамон. 3. ҷамъият, ҷомеа** [8, қ.1, с.570]. Вожаҳои бо ин калима сохташударо низ оварда тафсир кардаанд: «**Иҷтимоиюн-қун.** онҳое, ки тарафдори сотсиализм буданд, сотсиалистон; **Иҷтимоият,** аҳли ҷамъият; ҷамъият; **Иҷтимоона,** қун. ҷамъомад- базму зиёфатҳои талабагони мадрасаҳои Бухоро (*бо пули шарикӣ*)» [8, қ.1, с.569-570].

Калимаи **ичтимоӣ** аз лиҳози сохтор сохта буда, аз исми **ичтимоъ** бо илова кардани пасванди калимасозии **-ӣ** бунёд ёфта, дар "Фарҳанги забони тоҷикӣ" ба назар нарасид. Дар "Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ" ҷой дода шудааст: «**ичтимоӣ 1. мансуб ба иҷтимоъ.**

2. марбут ба ҳаёти одамон ва муносибати онҳо дар ҷамъият; ҷамъиятӣ; **аҳволи иҷтимоӣ** мавқеъ ва вазъи шахс дар ҷомеа, гурӯҳ ё оила; **баромади иҷтимоӣ** мансубият ба ягон синф ё табақа (*аз рӯи таваллуд*); **бимаи иҷтимоӣ** суғурта барои таъмин будан дар пиронсолӣ, дар ҳолатҳои рӯй додани корношоямӣ, ҳодисаҳои тасодуфӣ ва ғ.» [8, ҷ.1, с.569].

Дар «Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ» калимаи **иҷтимоӣ** «**общественный, социальный; аҳволи иҷтимоӣ** социальное положение **ва иҷтимоӣ** 1. собрание, сбор, сход; 2. общество; общественность» тарҷума гардидааст [9, с.577]. Вале калимаи **иҷтимоишавӣ** ё гунаҳои он дар фарҳангҳои тафсири ва тарҷумавии умумӣ мавҷуд нестанд. Ба фикри мо ин яке аз сабабҳои то имрӯз набудани муодили дурусти калимаи истилоҳи мавриди таҳлил дар забони тоҷикӣ мебошад. Бинобар он мавриди баррасии маъноиву луғавӣ қарор додани гунаҳои мавҷуда аз манфиат ҳолӣ нест.

Маводи фарҳангҳо шаҳодат медиҳанд, ки дар замони шӯравӣ истилоҳи **сотсиализатсия** дар забони тоҷикӣ айнан иқтибос шуда, дар истифода будааст. Танҳо аз нимаи дуоми солҳои 80-уми садаи XX, ки давраи пурталотуми болоравии ҳувияти миллӣ буд, он бо калимаи **сотсиаликунонӣ** ва **иҷтимоикунонӣ** иваз карда шуд, яъне ба асоси вожа бар ивази пасванди калимасозии **-затсия(изатсия)-и** англисӣ ё анҷомаҳои «**-ание ва –ение**»-и русӣ феъли **-кунӣ** ва **-кунонӣ**, ки аз масдари **кунонидан** баромадааст, илова карда, калимаи нав сохта, ҳамчун нимтаҳтуллафзия ба истифода даровардаанд ва онро имрӯз ҳам қор мефармоянд: «**Он далеле, ки равандҳои иҷтимоикунонӣ ва фардикунонии инсон дар зери таъсири омилҳои берунию иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва таъсири хусусиятҳои хосси равонию зеҳнӣ сурат мегиранд, матлуб нестанд**». [2, с.17].

Албатта ба истилоҳи байналмилалӣ ҳамроҳ кардани унсуре тоҷикӣ тибқи қолаби калимасозии замон буда, вале ҷавобгӯи руҳияи давр набудааст. Аз ин ҷост, ки ҷузъи аввалаш низ иваз карда шуда, таҳтуллафзияи наверо (**иҷтимоикунонӣ**) роиҷ кардаанд, вале назокати забони тоҷикӣ ба ҳисоб гирифта нашудааст. Роҷеъ ба ин масъала академик М. Шақурӣ (Шуқуров) дар китоби дастурии хеш «Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад» навиштаанд: «Дар забони тоҷикӣ бисёре аз он калимаҳое, ки бо «-кунӣ» омадаанд, низ ба назари мо, суханро оддӣ мекунад ва аз ҷодаи табиат берун мебаранд, як нишонаи ба шаклҳои вайрону дурушт одат кардани мо мебошанд [10, с.89-90]. Эшон пешниҳод намудаанд, ки яке аз вазифаҳои асосӣ ба қадри имкон маҳдуд кардани ин ва чунин унсурҳо бояд бошад. Бинобар ин ҳар ду гуна ҳам қобили қабул буда наметавонанд, зеро пасвандҳои «-кунӣ, -кунонӣ ва -кунонидан» низ аз ҷумлаи «шаклҳои вайрону дурушт» мебошанд.

Гунаи дигари ифодагари ин мафҳум **иҷтимоишавӣ** будааст: «**Ҳамаи намоёндагони «зоти одам» сифатҳои хосса ва умумиинсонии субъектшавии худро дар фаъолияти муносибатҳои ҷамъиятиашон пайдо мекунад. Ин протсесс дар илм **сотсиализатсия**, яъне иҷтимоишавӣ ном дорад. Ҳар як фарди биологии ба дунё омада, аз рӯзи аввали зиндагӣ то охири умраш, сарфи назар аз он, ки инро меҳодад ё намеходад, ба маҷрои сотсиализатсия – иҷтимоишавӣ ё инсоншавӣ ворид шуда, ҳамчун шахс худро ба сифати субъекти амалиёту фаъолияти хеш ташаккул медиҳад**» [5, с.147]. Ноғуфта намонад, ки ҷумлаҳои мисоли овардаамон хеле таҳрирталаб ва андешаҳои муаллиф баҳсноканд, зеро **инсоншавиро бо сотсиализатсия ва иҷтимоишавӣ** як доништан асло мумкин нест, вале ҳадафи мо истифодаи истилоҳоти мавриди таҳлил аст. Яқин аст, ки **сотсиализатсия** аз **иҷтимоишавӣ** аз лиҳози ифодаи маъноӣ хеле фарогиртар аст. Гунаи тоҷикӣ мафҳуми иқтибосиро пурра ифода карда наметавонад, зеро дар таркиби он феъли монда ва маҷҳули **-шавӣ** истифода гардида, танҳо раванди бевоситаро мефаҳмонад. Аз ин ҷост, ки онро

наметавон чун муодили пурра қабул кард. Якин аст, ки истилоҳи **ичтимоишавӣ** бо усули омехта аз асоси истилоҳ(ичтимоӣ)+ асоси замони ҳозираи феъл(шав)+пасванди калимасози -й ташаккул ёфтааст. Қолаби истилоҳоти дигар низ чунин аст.

Аз нимаи дуҷуми солҳои 90-уми садаи ХХ гунаи **ичтимоисозӣ** низ дар матбуот ва таҳқиқот интишор ёфт, ки нисбат ба муодилҳои пешин сабуктару хонотар ва мафҳумтар буда, то имрӯз дар истифода аст: «... мушкили асосӣ тарҳрезии сиёсати **ичтимоисозӣ** ва тавонбахшии афроди мазкур аст[18]. Коршиносон бар онанд, ки нисбат ба пасвандҳои – **қунӣ** ва **-қунонӣ** ё **-шавӣ** ва **-шавонӣ** қорбасти пасванди **-созӣ** беҳтар аст [1,с.22].

Дар бисёр мақолаву асар ва пажӯҳишҳо мафҳуми **сотсиализатсия** бо калимаи **-гарой** дар шакли **ичтимоӣ+гарой** низ тарҷума шудааст: “**Ҳар як фарде, ки таваллуд меёбад, ба сохтори муайяни робитаву муносибатҳо дучор омада, дар раванди иҷтимоигарой ба он ворид мегардад**” [13].

Гоҳо иштибоҳан истилоҳи **ичтимоишавӣ** ва **ичтимоигароиро** меомезанд.

Ба ин маънӣ муаллифи мақолаи «Робитаи биологият ва иҷтимоият» менависад: “**Иҷтимоишавиро аз иҷтимоигарой** бояд фарқ кард. **Иҷтимоишавӣ** қонуниятҳои куллии аз мавҷудоти табиӣ-биологӣ сабзида расидани ҳамаи намоёндагони намуди биологии ҳомосапиенс ба инсонҳои иҷтимоӣ-таърихӣ, мутамаддин, фарҳангӣ ва субъектҳои ҳаёту фаъолияти ҷамъиятӣ аст.

Иҷтимоигарой равияест дар фалсафаи иҷтимоӣ ва антропологияи фалсафӣ, ки қонуниятҳои инкишофи иҷтимоии инкишофи инсонро аз меъёр зиёд муболиға мекунад, омилу қонуниятҳои биологиро ё сарфи назар мекунад, ё дуҷумдараҷа медонад. Дар протсессии инсоншавии фардҳои биологӣ ҳамаи узвҳои (органҳои) бадани онҳо доранда ва барандаи ин ё он функцияҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ мешаванд. Алҳол ин функцияҳо дар узвҳои бадани онҳо азали дода нашудааст, онҳо мазмунан пайдоиши иҷтимоӣ-таърихӣ ва маданӣ доранд. Бе информатсияи беруна (табиӣ-таърихӣ, иҷтимоӣ, фаъолияти маданӣ), бе инъикоси он дар майнаи сари инсон шуур мазмуну мундариҷаи муайяне надорад»[14].

Дар ин мақола, ки забони таълифаш хеле хароб аст, **ичтимоигарой** равия ба қалам дода шудааст, вале дар сарчашмаҳои дигар раванд хонда машавад, ки ҳамин даруст аст, зеро харчанд, ки **раванд** ва **равия** ҳамреша ва аз исми амали **рафтан** ба маънои «**рафтор, тарзи рафтор, тарз, ҷараёни коре, расм; роҳу равиш рафти (ҷараёни) коре, тариқа, тарз, усул**» [8, ҷ.2, с. 135] гирифта шуда, дар фарҳангҳо аввалӣ **тамоюл, фароянд, равиш, тариқа** [8, ҷ.2, с.134], дуҷумӣ **тарз, вазъ, роҳ, усул, равиш**[8, ҷ. 2, с.135] тафсир гардидаанд, дар амалияи илм вежагиҳои маъноӣ қасб кардаанд. Ҳангоми тарҷума ба забони русӣ низ **раванд** чун процесс; ход; течение, [9,с.496] ва **равия** наравия; способ, метод, образ действия; направление, курс [9,с.497] баргардон шудааст.

Ташаккули истилоҳот ҳам гуногун сурат гирифтааст. Асоси истилоҳ **ичтимоӣ** буда, дар натиҷаи ба он илова намудани асоси замони ҳозираи шав ва пасванди **-й** гунаи **ичтимоишавӣ** ҳосил гаштааст. Калимаи **- шавӣ** феъли ёвари **шудан** (1. гардидан, гаштан. 2. анҷом ёфтан, иҷро гардидан. 3. рафтан, равон гаштан: аз пайи қор шудан, хона ба хонашудан. 4. будан. 5. феъли ёридиханда дар феълҳои таркибии номӣ: саргардон шудан,хайрон шудан, дуруст шудан, ислоҳ шудан, сихат шудан; калон шудан а) ба воя расидан, бузург шудан; б) ба мансаб расидан, амал гирифтан; сар шудан а) сардорӣ қардан; б)шурӯъ ёфтан, оғоз гардидан: маҷлис сар шуд)[8, ҷ.2, 684] ба вучуд омада, дар калимасозӣ фаровон ба қор меравад.

Ичтимоигарой аз калимаҳои **ичтимоӣ** +**гаро** ва пасванди **-ӣ**, ки аз масдарҳои гаравидан (1. бовар кардан, муътақид шудан ба касе; имон овардан. 2. Моил шудан, майл кардан ба касе, гароидан) ва **гароидан** (майл ва рағбат намудан ба чизе; рӯй овардан ба чизе, гаравидан)[8,ч.1,с.310] ба вучуд омадааст, сохта шуда, маънои гарояндаи ичтимоъ, гаравидан ба ичтимоъ, гарояндаи масоили ичтимоиро дорад. Аслан **гаравидан, гарой, гароиш ва гироиш** аз масдари **гароидан** ба маънои майлу рағбат, қасд, ният, азм [8,ч.1, с.313] гирифта шуда, муътадилмаъност, вале дар забони тоҷикӣ вожаҳои **гаравидану -гарой** оҳангу тобиши манфиву мусбат гирифтааст.

Дар осори илмии расонаҳои мухталиф истилоҳоти **ичтимоъгаро** ва **ичтимоъгарой** низ ба маънии **ичтимоигарой** истифода шудааст, ки аз лиҳози таҳлили мантиқӣ саҳеҳ нест ва ин шаҳодати он аст, ки муаллифон ба дурусту возеҳии истилоҳот аҳамият намендиҳанд: **Тағйироти марбут ба мундариҷаи тарбияи тамоюли ахлоқию шахсиятидошта ва масъалаи ичтимоъгароии шахсият ба хонандагони синни хурди мактабӣ низ тааллуқ дорад**[5,с.148]; *Аз тарафи дигар вай монанди асарҳои дигари адабиётшиносии замони шӯравӣ аз таъсири аз андоза зиёди сотсиологӣ ё ичтимоъгарой берун намонда ва бо ин сабаб ба ҳодисаҳои адабӣ на ҳама вақт баҳои ҳаққонӣ медиҳад* [11, с. 4]. Бояд ба эътибор гирифт, ки калимаҳои **гаравидан, гаро, гароиш** исми амал буда [8, ч.1, с. 313], соҳиби амал бояд дошта бошад ва адабиёт ё соҳаи дигари илмро **ичтимоъгар(о)** гуфтан раво нест.

Аз калимаи ичтимоӣ бо анҷомаи **-гардонӣ** низ шакли дигари истилоҳ сохта шудааст: **Ичтимоигардонӣ** раванде мебошад, ки дар он шахс азхуд кардани донишҳо, арзишҳо, маданияту фарҳанг, идеология ва амсоли инҳоро аз сар мегузаронад, ки таъсири онҳо дар ташаккули инсон муҳим буда, дар ин замина ўро ҳамчун шахсияти баркамоли чамъиятӣ ба воя мерасонанд»[13]; Муассирии телевизион боиси он мегардад, ки дар баробари иттилоърасонӣ дигар вазифахоро низ бар дӯш гирад, ба монанди **ичтимоигардонӣ, фарҳангу фароғатбахшӣ, тарбиявию ахлоқӣ**[16].

Калимаи **гардонӣ** “ҳамчун феъли ёридиҳанда дар феълҳои таркибии номӣ ба маънои кардан, намудан меояд: душман гардондан, дӯст гардондан, танг гардонидан, гардондан аз чизе, боздоштан аз чизе; тағйир додани роҳи ҳаракати чизе; *варақ гардондан* варақ задан; *дами чизеро гардондан* суръати ҳаракати чизеро паст кардан; *суст кардани шиддати чизе; ...раъйи касеро гардондан* фикри касеро тағйир додан; *рӯй гардондан аз касе ё чизе а) ба тарафи дигар гаштан; рӯй тофтан аз касе ё чизе; б) даст кашидан, сарфи назар кардан аз касе ё чизе; рӯй гардондан ба касе ё чизе ба касе ё чизе нигоҳ кардан, ба тарафи касе ё чизе нигаристан, рӯ овардан*”[8, ч.1, с. 309].

Дар адабиёти русӣ **сотсиализатсия** ба маъноҳои **чамъиятигардонӣ** ва **миллигардонӣ** низ тарҷума шуда, мустаъмал аст. Вале дар фарҳангҳои тарҷумавию тафсирии забони тоҷикӣ ба ин маъно дучор нагардид, балки **чомеапазирӣ** роиҷ будааст.

Чомеапазирӣ аз иборати изофии **пазируфтани чомеа** ба калимаи мураккаби тобеи омехта табдил ёфтааст. Он аз се чузъ **чомеа+пазир+ӣ** таркиб ёфтааст. **Чомеа** вожаи арабӣ буда, ба маъноҳои **чамъияти одамон, гурӯҳи одамон, ичтимоъ, чамъият**[8,ч.2, с. 627] мустаъмал аст. Вожаи тоҷикӣ **пазир** аз масдари **пазируфтан** дар шакли асоси замони ҳозираи феъл сохта шуда, чун чузъи пасини калимаҳои мураккаб ба маънои қабулкунанда, пазиранда ва мақбулу писандида: имконпазир, ислоҳпазир, дилпазир [8,ч.2,с.54] сохта шудааст. Масдари пазируфтан(1. қабул кардан, гирифтани. 2. ба худ қабул кардан, мақбул доштан (матлаберо, насихатеро, суханеро).3. истикбол кардан, эҳтиром (-и меҳмон)-ро ба ҷо овадан. 4. чоиз, шумурдан, писандидан. 5. *kit.* аҳд кардан, ўҳдадор шудан;анҷом

пазируфтан ба охир расидан, анҷом ёфтан) дар забони тоҷикӣ сермахсул буда, дар бунёди бештар аз 500 калима иштирок доштааст[7].

Калимаи **ҷомеа** нисбатан каммахсул буда, дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» бо он 6 калима сохта шудааст, ки аз онҳо вожаҳои ҷомеагаро (1. он ки ба корҳои иҷтимоӣ майл дорад. 2. он ки манфиатҳои умумиро ҳимоят мекунад), ҷомеагарой (ба ҷомеа майл доштан, манфиатҳои одамонро ҳимоя кардан), аз лиҳози ифодаи маъноӣ бо ҷомеапазирӣ (қабулкунандаи урфу одат, кирдор, рафтор ва муносибат, иҷтимоӣ будан, зуд бо атрофиён забон ёфтан) то андозае наздиканд, вале ҷомеаситезӣ (аз ҷомеа гурехтан, хилватнишинӣ, бо гурӯҳи одамон забон наёфтан, муошират карда натавонистан) [8, ҷ.2, с.627] баръакс он аст.

Дар тафсири фарҳанг фоилу мафъул омехта шудааст, дар мақолаву осори сиёсатшиносӣ иҷтимоӣ истилоҳи мазкур чун ифодагари раванд маънидод ва истифода шудааст. Масалан, дар «**Ҳамгиронӣ** иҷтимоӣ ва омилҳои он» ном мақола низ ин вожа ба маъноӣ раванд омадааст: «Мушкилаи алоқаманд бо он ин аст, ки чӣ тавр дар ин раванд созиши оқилонаи миёни **ҷомеапазирӣ** ва мухторияти инсонӣ ҷудогонро бояд нигоҳ дошт» [17]. Бо дар назардошти тафсиру таърифи боло метавон гуфт, ки ҷомеапазирӣ муодили сотсиализатсия шуда наметавонад, махсусан, ки ин вожаи байналмилалӣ ифодагари амалу раванд аст муодили тоҷикиаш аз он маҳрум.

Дар айни замон, ки дар пажӯҳиши қазияҳои **иҷтимоигардонӣ** тамоюли муштараку мураккаби байнисоҳавӣ ва комплексӣ фарогири равишу усулҳои фалсафӣ, сотсиологӣ, иҷтимоӣ психологӣ ва таърихию этнографӣ шуруъ гардидааст, ҳаллу фасл намудани масъалаи корбурди ягонаи истилоҳоти муштарак низ зарур аст. Барои расидан ба ин ҳадаф пеш аз ҳама дар сарчашмаҳои тафсиру тарҷумавӣ ва адабиёти илмӣ тоҷик истифодаи муодилҳои мухталифи **сотсиализатсия** роҳ дода нашавад. Алҳол муҳаққиқони тоҷик дар адабиёти иҷтимоӣ, равонӣ, фалсафӣ ва сиёсии ватанӣ барои ифодаи масъалаи раванди аз ҷониби шахс аз худ намудани арзишҳо ва меъёрҳои иҷтимоӣ сиёсии ҷомеа, тарзи рафтор, принципу қоидаҳои низоми сиёсӣ мафҳуму гунаҳои баррасишударо мавриди истифода қарор медиҳанд.

Аз нигоҳи истилоҳсозӣ ва ифодаи маъноӣ дар муқоиса бо муодилҳои мавҷуда гунаи **иҷтимоигардонӣ** мувофиқтару созгортар менамояд, зеро истилоҳи мазкур асосан ифодагари равандест, ки амалисозандаи он бо таъсири субъекте ҷиҳатҳои иҷтимоӣ сиёсии худро ташаккулу инкишоф дода, ба узви комили ҷомеа мубаддал мегардад ё мегардонад. Яъне ҳам амали бавосита ва бевоситаро ифода мекунад. Дар ин раванд ҷанбаҳои иҷтимоӣ шахс ташаккул ёфта, дар баробари инкишофи ҳолати биологӣ ҳамчунин ҷиҳатҳои иҷтимоӣ инкишоф меёбад.

Иҷтимоишавӣ феъли монда буда, танҳо амали бевоситаро мефаҳмонад. Аз ин ҷост, ки бо мақсади танзим ва ҳамгунсозии истилоҳоти соҳа ва рушд бахшидани забони илмӣ тоҷик минбаъд ба маънии мазкур мавриди истифода қарор додани истилоҳи **иҷтимоигардонӣ** мувофиқи мақсад хоҳад буд.

Пайнавишт:

1. *Калонтаров Я. И. Масъалаҳои терминологияи тоҷикӣ илмӣ ва ҷамъиятӣ-сиёсӣ // Мактаби советӣ. - 1952. - № 7. - С. 21-26.*
2. *Маҳмадизода Н.Д. Зоҳиршавии ифротгаронӣ динӣ-сиёсӣ дар шароити инкишофи ҷомеаи тоҷик ва роҳҳои пешгирии он: таҳлили фалсафӣ-иҷтимоӣ: автореф. дис...*

-
- доктори илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 09.00.11- Фалсафаи иҷтимоӣ. – Душанбе, 2020. – 105 с.
3. Русско-таджикский словарь / Под редакцией А. П. Дехотӣ и Н. Н.Ершова. – Москва; Сталинобод, 1949. - 880 с.
 4. Русско-таджикский словарь / Под редакцией академика М. С. Осими. – Москва: Русский язык, 1985. – 1279 с.
 5. Собирова Н. С. Мулоҳизаҳо дар бораи иҷтимоӣгароӣ дар раванди таълиму тарбияи мактаббачагон //Номаи Донишгоҳ. – 2019. - № 1. – С.147. – 149.
 6. Таджикско-русский словарь. – Москва: Советская Энциклопедия, 1954. – 789 с.
 7. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – Москва: СЭ, 1969.ч. 1, 951 с.; ч. 2. – 952 с.
 8. Фарҳанги тафсирии забони тоҷик.- Душанбе: 2008, ч.1. – 944 с.; ч.2. – 905 с.
 9. Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ. – Душанбе: Пайванд, 2006. – 813 с.
 10. Шакурӣ М. Ҳар сухан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад. Нашири севум. – Душанбе: Ирфон, 2005. – 400 с.
 11. Шарифов Х. Ба ҷои сарсухан / Сафо Забехулло Аз таърихи адабиёти Эрон. – Душанбе: Алҳудо, 2001. – 164 с.
 12. Шокиров Т. С. Истилоҳ ва қорбасти соҳавии он.-/ Забони давлатӣ ва рушди истилоҳот. – Душанбе: Шарқи озад, 2015. – С.47-55.
 13. Абдулқодирзода С. Омилҳои ахлоқу маънавият дар рушди ҷавонон // <https://shuroiulamo.tj/tj/articles/ids/207>, 05.08.2017(санаи вуруд 23.11.2021) – Матни электронӣ
 14. Робитаи биологияи иҷтимоӣ URL: <https://allinweb.ru/filasofiya/24796/> 26/04/2020. (санаи вуруд 24.11.2021)-Матни электронӣ.
 15. Социализация URL: (<https://psychology.academic.ru/2419/> (дата обращения: 27.11.2021). – Текст: электронный.
 16. Таъсири телевизион ба афкори умум.-URL: http://komron.info/crp/category/madaniyat_sanat_kiril/ (санаи вуруд 24.11.2021). – Матни электронӣ.
 17. Холназарв Д. Ҳамгироии иҷтимоӣ ва омилҳои он - <http://javonon.tj/news/social/> (санаи вуруд: 14.11.2016).- Матни электронӣ.
 18. Шералӣ Ризоён Чанбаҳои мусбату манфии стратегияи Тоҷикистон дар мубориза бо экстремизм ва терроризм.- URL: <https://CABAR.asia>. (санаи вуруд: 25.11.2021).- Матни электронӣ.

Reference Literature:

1. Kalontarov Ya. И. Issues of Tajik Scientific and Socio-Political Terminology // Soviet School.- 1952, № 7. - pp. 21-26.
2. Mahmadiyoda N.D. Manifestations of Religious and Political Extremism in the Context of the Development of Tajik Society and Ways to Prevent it; Philosophical and Social Analysis: Synopsis of Doctoral dissertation in the speciality 09.00.11-Social Philosophy.-Dushanbe, 2020.- 105 pp.
3. Russian-Tajik Dictionary (edited by A. Denzhoti and N.N. Ershov) .- Moscow-Stalinobod, 1949. - 880 pp.
4. Russian-Tajik Dictionary (Edited by academician M.S. Osimi). –М .: Russian language, 1985. - 1279 pp.
5. Sobirova N. S. Reflections on Socialization in the Process of Educating Schoolchildren.- / University Letter, 2019, № 1, -pp. 147-149.

6. *Tajik - Russian Dictionary.*- M.: Soviet Encyclopaedia, 1954. - 789 pp.
7. *Dictionary of the Tajik Language.*- M.: SE, 1969.- vol. 1, 951 pp .; vol. 2. – 952 pp.
8. *Interpretative Dictionary of the Tajik Language.*- Dushanbe: 2008, vol.1.- 944 pp .; vol.2. - 905 pp.
9. *Tajik-Russian Dictionary.* - Dushanbe: Alliance, 2006. - 813 pp.
10. *Shakuri M. Every Word Has a Place and every Point Has a Status. The third edition.*- Dushanbe: Cognition, 2005. - 400 pp.
11. *Sharifov H. Instead of Introduction .- / Safo Zabehullo From the history of the Iranian Literature.*- Dushanbe: Almighty, 2001. – 164 pp.
12. *Shokirov T. S. Terminology and its Sectoral Usage .- / State Language and Development of Terminology.*-Dushanbe: Freedom of the Orient, 2015. - pp. 47-55.
13. *Abdulkodirzoda S. Moral and Spiritual Factors in the development of Youth.*- // <https://shuroiulamo.tj/tj/articles/ids/207>, 05.08.2017 (accessed 23.11.2021).- Text: electronic.
14. *Biological and Social Connections.*- URL: [https:// allinweb.ru/ filasofiya/24796/26.04.2020](https://allinweb.ru/filasofiya/24796/26.04.2020) (date of access: 24.11.2021). - Text: electronic.
15. *Socialization:* URL <https://psychology.academic.ru/2419/> (date of access: 11/27/2021).- Text: electronic.
16. *The Influence of Television on public opinion.*-URL: http://komron.info/crp/category/madaniyat_sanat_kiril/11/14/2021 (accessed 11/24/2021).- Text: electronic.
17. *Kholnazarov D. Social Integration and its Factors.*- <http://javonon.tj/news/social/11/14/2016> (date of entry).- Text: electronic.
18. *Sherali Rizoyon Positive and Negative Aspects of Tajikistan's Strategy in the Fight against Extremism and Terrorism.*- URL: <https://CABAR.asia>. 11/15/2019.- (accessed 11/25/2021).- Text: electronic.